

Branimir Crljenko
Rovinj

GOVORI JUGOZAPADNOG ISTARSKOG DIJALEKTA ROVINJŠTINE

UDK 800.87.801.5

*Rukopis primljen za tisak u rujnu 1994.
Čakavska rič, Split, 1995, br. 1-2*

**Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper**

1. PRASLAVENSKI, PRAHRVATSKI, HRVATSKI

Jezik Hrvata ušao je u Istru s prvim hrvatskim doseljenicima u VI. i VII. stoljeću, ali pouzdano ne znamo koji i kakav je to jezik bio.

Lingvistička znanost ne može dati precizne odgovore na ova pitanja, jer je u rečenom slučaju i sama u mraku, budući da ne raspolaže spomenicima pisanim slavenskim jezikom toga vremena.

Kako se radi o VI. i VII. st., jezik kojim su tada govorili istarski Slaveni mogao je biti praslavenski, tj. svim Slavenima još tada zajednički jezik. Praslavenski je tada bio u trećem, tj. zadnjem razdoblju svojega razvitka, kada je već stao divergirati i na raznim stranama oblikovati začetke budućih jezičnih individualiteta.

U tom je vremenu, kako tvrdi Josip Hamm, došlo do raspada »zajedničkog prajezika na tzv. pokrajinske (grupne) prajezike iz kojih će se kasnije (između VII. i XII. st.n.e.) razviti i osamostaliti današnji (i neki izumrli) slavenski jezici« (SG 3-6).

Stjepan Babić drži da su se još u pradomovini Slavena stali razlikovati jezici pojedinih južnoslavenskih naroda, štoviše narječja tih jezika: »Već prije dolaska Južnih Slavena na Balkanski poluotok počele su se među Hrvatima i Srbima razvijati jezične osobine po kojima bi se u njihovu jeziku mogla razlikovati tri narječja ili dijalekta: štokavsko, čakavsko i kajkavsko« (PGHJ, 15).

Hrvatima je u IX. i X. st. bio još blizak i razumljiv staroslavenski, prvi zapisani slavenski jezik, koji se temeljio na jeziku Slavena iz okolice Soluna i kojim su

napisane prve slavenske knjige. Ali, staroslavenski nije bio i jezik Hrvata. Na svom jeziku oni nemaju još ništa zapisano.

Potvrde o svojoj zasebnosti hrvatski jezik pokazuje već u XI. st., kada nastaje hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika, tj. prilagodba toga jezika živom jeziku puka, koja donosi odstupanja od staroslavenske norme ponajprije u vokalizmu. U hrvatskoj su redakciji zacijelo bili nazočni ne samo elementi živa hrvatskog jezika, nego i njegovih narječja, dijalekata, odnosno govora.

Neki filolozi, primjerice, Pavle Ivić, zastupaju tezu da su se redakcije pojavile tek u XII. i XIII. st. (JSHHS 6), a to je vrijeme kada već imamo prve hrvatske pisane spomenike; Baščanska ploča npr., nastala oko godine 1100., neprijeporno svjedoči o nazočnosti hrvatskog jezika jer je taj glagoljski spomenik pisan starohrvatskim jezikom uz dosta elemenata crkvenoslavenskoga. Čakavskim narječjem pisani su u kasnijim prijepisima najstariji naši jezični spomenici: Istarski razvod iz 1275. i Vinodolski zakonik iz 1288. godine. U XIII. je stoljeću jamačno i čakavsko narječje hrvatskoga jezika već živo prisutno na prostorima najvećega našeg poluotoka.

To najstarije čakavsko narječje razvilo se i mijenjalo prema zakonima svojega unutarnjeg razvitka, ali i pod utjecajem drugih, kasnije nadošlih doseljeničkih slojeva i čakavskoga i štokavskog narječja. Na njegov su leksik stoljećima značajno utjecali aloglotski, ponajviše adstratni romanski dijalekti.

Brojni izrazi koji su iz onoga najstarijeg stratuma jezika hrvatskih stanovnika interferirali u leksik Istroromana (grendana, kolizo, lonisa, lotika, graja, pušča, nieču...), prešavši u istroromanski, izmakli su tim zakonitostima unutarnjega razvitka hrvatskoga jezika, odnosno čakavskog narječja pa danas predstavljaju jezične okamine, lingvističke petrifikate koji su neporecivo svjedočanstvo tih mijena i povijesnog razvitka jezika, ali i starosti hrvatsko-romanskih jezičnih dodira. Te, u suvremenom istroromanskom sačuvane riječi još su jedna potvrda u lingvistici poznatog pravila da su tragovi najveće starine u riječima koje su u prošlosti prešle iz jednoga jezika u drugi i u zemljopisnim imenima ili toponimima.

2.

ČAKAVSKO NARJEČJE

Iako je dobila ime prema upitnoj zamjenici *ča* (< č6), čakavsko narječje ne sadrži danas u čitavom pojasu svojega prostiranja tu zamjenicu. Na otocima Korčuli i Lastovu, na dijelu poluotoka Pelješca te na više mjesta obalnog ruba južne Hrvatske umjesto *ča* govori se *što* ili *šta*, a u središnjem dijelu sjeverne Istre, u Bužeštini, kao i u Gorskom kotaru u prostoru južno od Kupe, na mjestu *ča* nalazi se zamjenički oblik *kaj*.

Dijalekti čakavskog narječja bili su jednom rasprostranjeniji. Govorili su se na mnogo širem prostoru, ali je zbog velikih migracija prouzročenih turskim nadi-ranjima na hrvatski etnički prostor došlo do proširenja štokavskog narječja na račun čakavskog.

Smatra se da je istočna granica čakavskog narječja jednom išla do ušća Une, bilom Dinare i potom tokom Cetine do njezina ušća.

Danas se čakavski govori na našoj obali, na svim otocima osim na Mljetu, u čitavoj Istri te u uskom i ikavskim štokavskim govorima isprekidanom pojasu obalnog ruba koji je nešto proširen jedino oko Splita.

Izvan jadranskog područja čakavski su govori sačuvani u Pokuplju, na prostora gornjih tokova Dobre i Mrežnice, u dijelu Like od Oštarija do Otočca i Lešća, u Žumberku sjeverno od Kupe te kod Hrvata u Gradišću, s obje strane austrijsko-madžarske granice, i u Slovačkoj kod Bratislave (JSHHS 80,81).

Amblematična značajka čakavskog narječja jest zamjenica ča ali »čakavštinu kao cjelinu narječja relevantnije predstavlja niz tipičnih osobina, uglavnom glasovnih ...« (JSHHS 82), dok su one naglasne, morfološke, tvorbene, sintaktičke i leksičke nesustavna značaja i zato od manjeg značenja.

Za razvoj su čakavskog vokalizma osobito značajni refleksi praslavenskih fonema /ǣ/ i /ě/.

3.

RIBARIĆEV PREGLED DIJALEKATA U ISTRI

Jedan od najstarijih pregleda dijalekata u Istri napisao je Josip Ribarić.¹ On je u svom radu »Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri« sve dijalekte Istre podijelio na romanske i južnoslavenske, a južnoslavenske na one starosjedilačkoga i one došljačkog stanovništva (RJDPI 5-51).

Romanski su mu dijalekti:

1. mletački,
2. istrijanski (istroromanski) dijalekt Latina,
3. istrorumunjski dijalekt čićkih sela.

Od sedam južnoslavenskih tri su starosjedilačkog pučanstva:

1. kajkavski dijalekt istarskih Slovenaca,
2. kajkavsko-čakavski prijelazni dijalekt,
3. sjevernočakavski dijalekt starosjedilačkih Hrvata.

Došljačko pučanstvo »novijih južnoslavenskih naselja« govori prema Ribariću četiri dijalekta:

1. pretežno ikavski čakavski dijalekt na kraskoj visoravni,
2. ikavsko-južnočakavski dijalekt,
3. štokavsko-čakavski prijelazni dijalekt »Slovinaca«,
4. crnogorsko jekavsko-štokavski dijalekt perojški.

¹ Za raspravu koja je objavljena istom 1940. g. Hraste izrijekom tvrdi da ju je Ribarić napisao 1910. godine (GJI 8). Čini se da je rad ipak dobrano mlađi, jer Ribarić na više mjesta u njemu iznosi podatke i poziva se na njihove izvore iz godina iza 1910., a u natuknici o prezimenu Poropat svojega rječnika vodičkoga govora navodi da su u »Trsteniku od 43 porodice i godine 1931. bile 33 toga prezimena« (RJDPI 179).

Evo u najkraćim crtama značajki pojedinih istarskih dijalekata kako ih je u svom djelu prikazao J. Ribarić.

1. *Mletački dijalekt* potisnuo je nekadašnji furlanski. On je importiran u Istru posredstvom stoljetnih trgovačkih i uopće gospodarskih veza s Istrom, ali je i posljedica duge mletačke vladavine poluotokom.

2. *Istrijanski (istroromanski) dijalekt Latina*. Govore ga Latini i Bumbari Rovinja, Bala, Galežane, Fažane i Vodnjana. Tragove istroromanskoga nalazi u Vrsaru, ali Šišan i Pulu ne spominje. Područje istroromanskog dijalekta smatra kompaktnim talijanskim područjem koje je tihom kolonizacijom hrvatskih seljaka u zadnjih 20-30 godina to prestalo biti. Navodi npr. da se je između uvala Kuvi i Veštar na propale talijanske posjede na samoj obali naselilo 120 hrvatskih obitelji ili »jugoslovenskih« seljaka, kako ih on naziva, a to se događa »duž cijele obale gdje propadaju talijanski veliki posjednici« (RJDPI 6).

3. *Istrorumunjski dijalekt čičskih sela*. Govori se u selima: Žejane, Šušnjeвица, Nova Vas, Jasenovik i Brdo. Elementi hrvatskog jezika kod govornika ovoga dijalekta upućuju na zaključak da su Istrorumuni dugo živjeli među Hrvatima štokavsko-ikavskoga govornog područja (RJDPI 7).

Među »južnoslovenske dijalekte« starosjedilačkog pučanstva Istre ubraja tri dijalekta:

1. *Kajkavski dijalekt istarskih Slovenaca*. Govornici ovog dijalekta su Slovenci Brkini, Kraševci i Šavrini.

2. *Kajkavsko-čakavski prijelazni dijalekt*. Za njega kaže da je pretežito kajkavskih osobina. Naziva ga još dijalektom Bezjaka i Fućaka i tvrdi da se granica između ovoga dijalekta i dijalekata istarskih Slovenaca ne može točno odrediti. Bezjaki su stanovnici na visoravni u selima: Lanišće, Podgaće, Praproće, Račja Vas, Klenovščak, Brljavci, Brest i Slum, koje ostali Istrani nazivaju Čićima. Fućki, koji također govore ovim dijalektom u selima Vrh, Medveja i Koseriga, suglasnike /š/, /ž/ i /s/, /z/ izgovaraju kao /ś/, /ź/ pa ih zato nazivaju Fućkima (RJDPI 9-11).

3. *Sjevernočakavski dijalekt starosjedilačkih Hrvata* u Liburniji i srednjoj Istri s ekavskim refleksom jata, čuvanjem /l/ na koncu sloga i riječi ... sačuvanim starim mjestom akcenta i izgubljenom dužinom poslije naglasnog sloga (RJDPI 24-25).

Smješta ga u središnju Istru, u Pazin, Žminj ..., ne navodeći mu točno granice, ali poriče njegovo prostiranje u Svetom Ivanu i Pavlu, kako je to učinio Zgrabljić (u radu »Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te u Žminju u Istri«, što je objavljen u Puli 1905-1907. g.) koji – kako kaže Ribarić – nije u selima srednje Istre razlikovao »dva čakavska dijalekta: arhaistični (petrefaktni) sjevernočakavski starosjedilačkog žiteljstva (tip žminjski) i mlađi južnočakavski, pretežno ikavski bez specifičnih 'štokavskih' osobina (št, žd), a to je tip Sv. Ivana i Pavla«. ..., koji se »nije mogao razviti na istarskom tlu, nego ga treba pribrojiti južnočakavskom tipu dalmatinskog kopna« otkuda su ga donijeli bjegunci iz Dalmacije.

Sjevernočakavskoj Liburniji, međutim, određuje granice navodeći da je to kraj koji se proteže na prostoru od »gorskog lanca Lisina, Učka, Sisol« i kastavskog

krasa sve do mora. Sjevernočakavski dijalekt »nastavlja sjevernočakavsko narječje u Hrvatskom primorju i na Kvarnerskim otocima« (RJDPI 23).

Dijalekti došljačkog pučanstva Istre prostiru se na najvećem dijelu istarskog poluotoka. Tu spadaju:

1. *Pretežno ikavski čakavski dijalekt na kraskoj visoravni.* Govori se u 16 sela Čićarije i Brkina, od kojih su u Hrvatskoj danas tek Mune Vele, Mune Male, Veli Brgud, Mali Brgud, Lipa, Rupa, Šapjane, Pasjak i Brce. U Sloveniji su ikavska čakavska naselja: Obrov, Podgrad, Račice, Podbiže, Starad, Poljane i Skadanjščina (RJDPI 33).

Pretežno ikavski dijalekt ne sadrži uvijek dosljedno i ikavski refleks jata pa se navodi da npr. u Munama imamo dvojstvo: *cvet* i *cviće*, *leto*, ali *litina*, *seno*, ali *sinokoša* ... da ima dosta ekavizma: *ded*, *beseda*, *len*, *belo*, *celo*, *retko*, *zvezda*, *delo*, *sused* ... (RJDPI 41).

2. *Ikavsko-južnočakavski dijalekt.* Govori se u središnjoj Istri u selima Sveti Petar u Šumi, Sveti Ivan i Pavao, Kršikla, Sveti Ivanac, Kaščerga, Jukani, Ukotiči, Motovunski Novaki, Grdoselo, Katun, Butoniga i Trviž. U tim mjestima, uz gotovo dosljedni ikavski refleks jata, javljaju se oblici *krest(i)* i *rest(i)*, *hiža* mjesto kuća, a pored *niš*, *našto*, *pošto*, *ušto*, *zašto* čuje se i *nič*, *nač*, *poč*, *uč* i *zač*.

Svjestan da se ipak ne radi o jedinstvenom dijalektu, koji je značajkama potpuno odvojen od susjednih, ali i da se razlikuje od sjevernočakavskog dijalekta starosjedilačkih Hrvata i štokavsko-čakavskog dijalekta Slovinaca, za ikavsko-južnočakavski dijalekt Ribarić je napisao da mu »nedostaju sve one karakteristične osobine, koje smo naveli za sjevernočakavski dijalekat središnje Istre«, te da se od dijalekta »Slovinaca« razlikuje u tome što nema »specifično 'štokavskih' osobina št, žd ni akcenta *nóga*, *séstra*« (RJDPI 42-50).

3. *Štokavsko-čakavski prijelazni dijalekt »Slovinaca«.* To je dijalekt onih doseljenika koje je mletačka uprava od 1449. do 1651. doseljavala u opustošene predjele Istre, a koji nisu poznavali političko ime Hrvat, već su sebe smatrali Slovincima, a svoj jezik nazivali slovinskim. To je dijalekt »kojim se govorilo na dalmatinskom kopnu na kraju XV., tokom XVI. i u prvoj polovici XVII. vijeka«. (RJDPI 47).

Na ovaj dijalekt nije moglo utjecati sjevernočakavsko narječje jer »nije bilo sjevernočakavskih stanovnika na ovom području« u vrijeme dolaska »Slovinaca« i jer su granice kajkavskog dijalekta Bezjaka išle »na zapad, svakako do crte, koja spaja selo Grimaldu i Trviž u smjeru prema Poreču« (RJDPI 49), pa su tragovi kajkavskoga nazočni u Brtonigli i drugdje na Bujštini, tvrdi Ribarić.

Tu spada i govor rodnih mu Vodica »štokavsko-čakavska oaza« na kraskoj visoravni (RJDPI 46).

Za ovaj dijalekt Ribarić kaže da »nije svuda jednako 'štokavski' ni svuda jednako 'čakavski'; niz sela voljeli bismo nazvati 'čakavsko-štokavskim', jer nema nikakvih 'štokavskih' oznaka (primarne grupe t + j, d + j glase u ovim selima *ć = t'*, *j*) izuzevši spojeve ništo, pošto, zašto, našto i t.d.«. Takva su po njemu sela sjeverozapadne Istre, Barbanštine, ali i drugdje »koja se slabo razlikuju nar-

ječjem od ikavsko-južnočakavskih sela« kakva su Sveti Petar u Šumi, Grdoselo itd. (RJDPI 47).

4. *Crnogorski jekavsko-štokavski dijalekt perojski* koji je »posve odijeljen od Slovinaca« jer mu »i vokalizam i konsonantizam i morfologija i sintaksa i rječnik i akcentat« odudaraju od govora okolnih Hrvata (RJDPI 51).

4.

BROZOVIĆEVA KLASIFIKACIJA DIJALEKATA ČAKAVSKOG NARJEČJA

Prema danas općeprihvaćenoj klasifikaciji čakavskog narječja, što ju je u svojoj knjizi »Jezik, srpskohrvatski /hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski« (Izvadak iz II. izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb 1988.) dao akademik Dalibor Brozović, čakavsko narječje ima 6 dijalekata »s pet raznih tipova u refleksiji jata« (JSHHS 87).

1. *Buzetski ili gornjomiranski dijalekt* koji se govori u sjevernom dijelu kopnene Istre. Osobitost tog dijalekta i njegovih brojnih govora je u činjenici da raspolaže čak s desetak zasebnih samoglasnika i simplificiranim suglasničkim sustavom u kome nema /dž/ i /d/, u kome je /j/ dalo /j/, a /č/ je karakterističan čakavski /tj/. Konsonantski skup /*dj/ dao je /j/, a staro samoglasno /j/ prešlo je u /u/. Upitna, odnosno upitno-odnosna zamjenica *kaj* i *zakaj* dovela je filologe koji su izučavali buzetske govore u zabludu da se radi o kajkavskom dijalektu. Osim spomenute zamjenice i ponekog elementa leksika sve ili gotovo sve druge značajke buzetskog dijalekta dokazom su da se uistinu radi samo o varijanti čakavskog narječja (ČN 5,6).

2. *Jugozapadni istarski ili štokavsko-čakavski dijalekt* je najrasprostranjeniji dijalekt čakavskog narječja na istarskom prostoru. Njegovi govori prekrivaju čitavu jugozapadnu Istru, od rijeke Mirne na sjeveru do Raše na Istoku. Dalibor Brozović, za razliku od M. Hraste, među govore ovoga dijalekta ubraja kao i Ribarić govor Vodica i susjednih naselja (RJDPI 51) kada izrijekom tvrdi: »... a pripada mu i vodička oaza u sjeveroistočnoj Istri« (JSHHS 88). Ribarić ga je nazvao štokavsko-čakavskim prijelaznim dijalektom »Slovinaca« podrazumijevajući pod imenom Slovinci one pretežito hrvatske doseljenike kojima su Mlečani napučivali one dijelove Istre koji su zbog pošasti kuge, malarije i ratova ostali bez pučanstva.

Nasuprot Aleksandru Beliću, Mieczysławu Małeckom i Pavlu Iviću, koji su govore jugozapadne Istre svrstavali među štokavske, kao i Radomiru Boškoviću i Ivanu Popoviću, koji su to isto učinili uz stanovite ograde, te J. Ribariću koji ih naziva »štokavsko-čakavskima«, M. Hraste ih proglašava čakavskima, tj. čakavsko-štokavskima (JSBP 250).

U svom radu »Govori jugozapadne Istre« podastire činjenice kojima opovrgava tvrdnje svojih prethodnika o štokavskim ili pretežito štokavskim značajkama govora jugozapadne Istre. U zaključku Hraste kaže »da jugozapadna Istra nije štokavska pa ni štokavsko-čakavska, kako ju je nazvao Ribarić, nego čakavsko-štokavska, jer u njoj još danas prevladavaju čakavski elementi, a ne štokavski« (GJI 22).

Kada govori o drugom velikom valu doseljavanja Hrvata (Morlaka, Vlaha) u Istru od 15. do 17. stoljeća, Hraste – nasuprot Ribariću – drži da su novi stanovnici, došavši u Istru, u njoj zatekli starosjedilačko hrvatsko pučanstvo kojemu su nametnuli ikavski refleks jata i druge značajke svojih govora pa u nastavku tvrdi: »Jedino što je meni jasno jest to da su prije dolaska novih stanovnika u većem broju starosjedioci morali biti ekavci kao što su još danas stanovnici srednje i istočne Istre« (GJI 24).

Hraste, međutim, ne poriče pretežito štokavske značajke govora na jugu najvećega jadranskog poluotoka, u mjestima: Premantura, Banjole, Vintijan, Vin-kuran, Valdebek, ali i za te govore iznosi da sadrže i takve čakavske značajke kao što su: djelomice sačuvano staro mjesto akcenta, kratak plural jednosložnih imenica bez pluralnog proširenja *-ov* i *-ev*, oblik 1. i 2. lica plurala kondicionala: *bimo*, *bite* ... (GJI 26).

U tim je govorima ipak toliko štokavskih crta da ih ne naziva drugačije nego štokavsko-čakavskim ikavskim govorima. Oni ne čuvaju stari suglasnički skup /čr/ pa mjesto: *črn*, *črv*, *črivo*, *čripnja* imamo: *cĕn*, *cĕv*, *crĭvo*, *crĭpnja*.

Nema suglasničkog skupa /jd/ u prezentskim i infinitivnim osnovama glagola pa se govori *dôc*, a ne *dojti*, *nâc*, a ne *najti*, *pôc*, a ne *pojti*. Pučanstvo dotičnih mjesta ne kaže *buha*, *kruh*, *kuhar*, *muha*, *uho*, nego *búva*, *krŭ*, *kŭvar*, *múva*, *ŭvo*.

Refleks nazalnog /ǰ/, koji je i u nekim govorima jugozapadne Istre iza palatala /j/, /č/ i /ž/ dao /a/, u govorima Premanture i susjednih mjesta isključivo je /e/: *jĕčmik*, *jĕtra*, *jĕzik*. Prefiksalni morfem /iz/ doživio je eliziju početnog vokala u svim čakavskim govorima Istre osim u onome u Premanturi i spomenutim mjestima uz nju, gdje nemamo *zlega*, *zgorija*, *zgubija* nego *izlĕga*, *izgorĭja*, *izgubĭja* (GJI 18).

3. *Sjevernočakavski ili ekavskočakavski dijalekt*. Jedan je od najstarijih tipova čakavskog narječja. Proteže se istočnom i sjeveroistočnom Istrom, dijelom središnje Istre te Hrvatskim primorjem uključujući Bakar i otoke Cres i sjeverni dio Lošinja.

Poznaje pet dugih i pet kratkih samoglasnika i samoglasno /r̩/. Nema /dž/ i /đ/. Praslavenski skup /*dj/ dao je /j/. Suglasnik /l/ na koncu sloga ostaje neizmijenjen. Sačuvan je suglasnički skup /čr/, a svoje mjesto čuva i suglasnik /h/. Deklinacija imenica ženskog roda čuva dočetke starih nepalatalnih osnova: *ženà*, *ženĭ*, *ženĕ* ...

Svojim značajkama, osobito svojom arhaičnošću, ovamo spada čakavski govor Žminja i Žminjšćine. Navedimo tek koju osobitost tog govora, kako ga je u pogovoru Črnjine knjige »Bezak na toware« ukratko prikazao M. Moguš. U dugim slogovima, onima naglašenim i onima nenaglašenim, samoglasnici /e/ i /o/ diftongiziraju se u /ie/ i /uo/: *nĭje* »nje«, *propĭelo* »propelo«, *dĭesno* »desno«, *nĭću* »neću«, *nuôs* »nos«, *vuol* »vol«. ² I kad je postalo od jata, dugo /ē/ se realizira

² U Rovinjskom Selu, kao i u Sošićima, naglašeni dugi vokali /o/ i /e/ blago su diftongizirani. Naglašeno dugo /o/ čuje se kao /^oo/, a naglašeno dugo /e/ kao /^ee/. Diftongizacija je evidentna, ali je artikulacija toliko djelomična da bi pretjerano bilo govoriti i o polovičnom izgovoru prvog dijela i jednog i drugog diftonga.

kao /ie/: *sviēt* »svijet«, *liēvo* »lijevo«, *tiēlo* »tijelo«. Stari se jat inače konzekventno reflektira u /e/, i to ne samo u osnovama riječi, nego i u nastavcima pa pored *člověk* »čovjek«, *besēda* »besjeda«, *najlěpče* »najljepše« imamo i nastavačno /e/, primjerice: *na sviēte*, *va grāde*, *na mēste*.

I jat i prednji nazal reflektirali su se kao /e/, dok se je stražnji nazal reflektirao kao /o/.

Iza nazalnih suglasnika /m/, /n/ i /ñ/ prema dugom /a/ razvio se diftong /əa/: *Məate*, *nəas* ...

Suglasnički skupovi /st/, /št/, /žd/ na koncu riječi gube završni konsonant: *lis*, *rādos*, *grōs*, *dāš*.

Dokaz velike starine žminjskoga govora nalazimo i u imenici *zajik* nastaloj metatezom prema starijem obliku *jazik* u kome je vokal /a/ iza palatalnog /j/.

Glagolska vremena ne poznaju aorist i imperfekt (BNT 129).

4. *Srednjočakavski ili ikavsko-ekavski čakavski dijalekt*. Govore ovog dijalekta susrećemo na svim našim otocima od Krka i Lošinja do Ugljana i Dugog otoka, a na kopnu od Kraljevice do Novog Vinodolskog, gdje prestaju, da bi nakon prekida obuhvatili tek govornu oazu gradića Senja na jugu i na sjeveru u kontinentalnoj unutrašnjosti ličke i pokupske čakavske govore, te izvan Hrvatske gotovo sve čakavske govore Gradišća (JSHHS 88).

Josip Ribarić je govore ovoga tipa locirao na dva mjesta u Istri. Na kraskoj visoravni Čićarije i Brkina nalazi 16 sela u kojima su govori što ih on uvrštava u: pretežno ikavski čakavski dijalekt. Tim dijalektom govore po Ribariću stanovnici Velih Muna, Malih Muna, Velog Brguda, Malog Brguda, Lipe, Rupe, Šapjana, Pasjaka i Brca i još ovih sedam mjesta koja su se već u Ribarićevo vrijeme smatrala dijelom slovenskog etničkog prostora: Obrov, Podgrad, Račice, Podbiže, Starad, Poljane i Skadanjščina (RJDPI 28-42).

Iva Lukežić je čakavski ikavsko-ekavski dijalekt identificirala na dva mjesta u Istri: na opatijskome krasu i u unutrašnjosti Istre zapadno i jugozapadno od Učke. Prvu skupinu ikavsko-ekavskih govora nalazi u šest sela kao i Ribarić, ali ne i u mjestima Lipa, Rupa i Brce. Drugu skupinu od dvadesetak sela, koju je M. Mažecki nazvao »čepićkom«, čine govori na prostoru iza Učke, unutar granice kojoj je na sjeveru Šušnjevica, na istoku Kožljak, jugozapadu Milotski Breg, a na zapadu Zarečje (ČIED 22, 23, 29).

/o/ > /^uo/ : šk^uōla, ^uōna, st^uōti, n^uōž, v^uōz (ali: trōba)

/e/ > /^le/ : ž^léna, ž^lédan, p^lēsma, tr^lēti, s^lélo (ali: Gsg. ženē)

Djelomična diftongizacija fonema /o/ i /e/ u Rovinjskom Selu i njihova potpuna diftongizacija u žminjskome čakavskom svakako je u vezi s diftongiziranjem /e/ i /o/ te /i/ i /u/ u istroromanskom Rovinja.

U istroromanskom Balu nema diftonga, ali ih nema ni u hrvatskim govorima balskih sela Golaša, Krmeda i Pižanovca.

5. *Južnočakavski ili ikavskočakavski dijalekt.* Govori se na otocima od Pašmana do Korčule i Visa te na dalmatinskom kopnu od Novigrada i Privlake do ušća rijeke Cetine. Te čakavske govore susrećemo kao doseljeničke na sjeverozapadu Istre, u istarskome međurječju, tj. između Dragonje i Mirne, a dijelom i južnije od Mirne.

Južnočakavski ili ikavskočakavski je i dijalekt južnog Gradišća (JSHHS 88).

U ovaj bi dijalekt prema Ribariću pripadali i oni govori središnje Istre što ih je on nazvao tek u redosljedju riječi nešto drugačijim imenom: ikavsko-južnočakavski dijalekt. Proučivši zajedničke značajke govora tog dijalekta, on ih je smjestio u već spomenuta mjesta, odnosno skupine naselja, a govor sela Brguca na kraskoj visoravni smatrao je veoma bliskim govorima navedenih mjesta (RJDPI 42-50).

6. *Lastovski ili jekavskočakavski dijalekt.* Govori se danas samo na otoku Lastovu, a u prošlosti se najvjerojatnije govorio i na poluotoku Pelješcu. Temeljna mu je značajka da na mjestu staroga jata i u dugim i u kratkim slogovima uvijek imamo /je/ (JSHHS 88).

5. GOVORI JUGOZAPADNOG ISTARSKOG ILI ŠTAKAVSKO-ČAKAVSKOG DIJALEKTA HRVATA ROVINJŠTINE

Hrvatski starosjeditelji Rovinjštine govore jugozapadnim istarskim ili štakavsko-čakavskim dijalektom.

Sebe smatraju čakavcima, ali uz čakavsku zamjenicu čâ nisu sačuvali i druge oblike upitnih i odnosnih zamjenica kao što su: *zač, poč, nič, neč i uč*. Te će zamjenice ovdje izgovarati: *žâsto, pòšto, nîš, nîšto i ùšto*. Kada se, međutim, zamjenica *ča* pojavljuje distributivno, uz prijedlog, ne zamjenjuje se sa *što* pa imamo izraze: po čâ si dōša, na čâ si vŕga, u čâ si ulija, kroz čâ si udija.

Narodna poslovice čuva starije oblike: Ki se ničon opŕti, jôh mu je do smŕti.

Dakako da zamjenica ča ne može biti jedinim pokazateljem pripadnosti govora Rovinjštine nekom dijalektalnom tipu. Za njegovo potpuno određenje promotrit ćemo prije svega njegove glasovne pojave, ali i drugo... pri čemu će posebna pozornost biti usredotočena na reflekske jata, na očuvanost ili neočuvanost nekih starih glasova ili skupina glasova kao što su: (l),(h),(čr),(jd),(*dj),(*skj),(*zgj), u kojoj je mjeri očuvano staro mjesto akcenta i kako dolazi od prenošenja akcenta s kraja riječi prema sredini, postoji li pluralno proširenje (ov) i (ev) kakvi su padežni nastavci imenica, čuvaju li se stariji nastavci, osobito kakvi su nastavci za genitiv, dativ, lokativ i instrumental plurala.

Posebno ćemo promotriti kako su pojedini od tih dijalektoloških fenomena opisani u spomenutim radovima J. Ribarića, M. Hraste, I. Lukežić, odnosno kako su zapisani u Upitniku za srpskohrvatski dijalektološki atlas Jugoslovenskog komiteta za dijalektološke atlase iz Beograda, što ga je za punkt Rovinjsko Selo bio popunio dr. Petar Šimunović. Glavne značajke govora Rovinjskog Sela, odnosno govora Rovinjštine, promatrat ćemo raspoređene u tri skupine: fonološke, morfo-

nološke i morfološke. Činjenice ćemo potkrijepiti primjerima mojih informanata i onima iz kvestionara P. Šimunovića.

5.2. FONOLOŠKE ZNAČAJKE

5.2.1. Distribucija refleksa (ě)

Fonem (ě) jedan je od 11 samoglasnika praslavenskog jezika iz kojega su se razvili svi kasniji slavenski jezici. U čakavskom je jat supstituiran fonemima (i) i (e), a na Lastovu s (je). Za krajeve u kojima prevladava refleks (e) kažemo da su ekavski, one s prevladavajućim refleksom (i) zovemo ikavskima, a one u kojima zatječemo ikavsko-ekavske zamjene jata prema pravilu Jakubinskog i Meyera nazivamo ikavsko-ekavskima.

U Istri je distribucija refleksa trojaka pa na poluotoku imamo danas i ikavske i ekavske i ikavsko-ekavske govore. Nije tako bilo uvijek.

Prije turskih provala na Balkanski poluotok i velikih migracija pučanstva izazvanih njihovim nadiranjem, čitava je čakavska Istra bila ekavska. Ikaviziranje dijela ekavskih govora Istre posljedica je doseljenja velikog broja ikavaca čakavaca i štokavaca među ekavske starosjedioce Istre. (GJI 24).

Ekavsko područje čakavskog narječja obuhvaća sjeveroistočni i dio središnje Istre gdje se (ě) pretežito reflektirao u (e) i u osnovama riječi (lep, bel, mleko) i u nastavačnim morfemima (Dsg. mane, Lsg. na ruke, Gpl. drageh, Lpl. po skaleh, komparativ pridjeva: stareji (ĆN 38)).

U govorima zapadne i jugozapadne Istre danas, međutim, prevladavaju govori s ikavskim zamjenama jata i tek nešto ekavskih (RJDPI 6, GJI 8).

Tako je i u govoru Rovinjskog Sela i u govorima Rovinjštine: Uz *bîlo, črîvo, đîd, divôjka, hlîb, obîd, potrîba, rîzat, sîćanj, slipîč, srîda, tîsan, trîzan, vîra...* uz prevladavajući broj ikavizama, susreće se i nešto izraza s ekavskim refleksom. Takve su riječi: *dělo, dělavec, sěno, susěd, svedôk, věrovat, pětēh, pókle, zrělo* (DA venâc 80, kôren 73, vërovat 104...).

Imamo *vîra*, ali *vërovat*.

Ikavski ili ekavski refleks jata u jednoj riječi može imati razlikovnu funkciju: *đîlati* se može drvo, štap, tuparište, a *dělati* delo na njivi, u voćnjaku, tvornici.

Na početku riječi uz refleks (i), u *đîsti* npr. nailazimo i na refleks (a) u riječi *jaditi se*.

U prefiksu *ne* zamjena za jat uvijek je samo (i): *nîman, nîki, nîkakov*.

Slično je stanje i u toponimiji. Najviše je, dakako, zemljopisnih imena s ikavskim refleksom: *Biłice, Brîg, Dvîgrad, Dvî sestřice, Drinôvac, Mřîže, Orîhovac, Sinokôša, Sinožēt, Smřîkve, Žlîb*. Ekavski toponimi su: *Bělci, Kòren, Lěskovac, Procēdi, Senjâk, Sredûni, Vénac, Zakòren*.

Kao što vidimo, refleks (e) susrećemo i u toponimskim izrazima nastalima prema likovima riječi koje danas više nisu u živim govorima ekavske (*bîlo, lîšnjak, procîdit, srîda*), što je još jedan dokaz da mjesna imena nisu podatna promjenama

kao razgovorni jezik, da su toponimi baštinici određenih ponekad u jeziku preživjelih stanja.

5.2.2. Odras praslavenske konsonantske skupine (*dj) i starohrvatske skupine (dǫj)

Primarna konsonantska skupina (*dj) jotovanjem se reflektirala kao (ž), (j), (jž), (d) i tek u jednom slučaju kao (d’).

Nema zvučnih afrikata (đ) i (dž), a to je »jedna od temeljnih osobitosti čakavskoga konsonantizma« (ČN 64).

U izrazima kao što su: *mlājži*, *slājži*, što ih susrećemo na više mjesta u Istri, a kod nas u Rovinjskom Selu, Putinima, Šorićima, Matuhancima, Brajkovićima, prema Hrasti, srasla su oba refleksa. To je primjer aglutinacije »gdje su mlaji i mlaži dali mlajži« (GJU 15).

1. *dj > ž: rōžen, žēža, polēžen, prēža, tīži, gīži, posāžen, grāža, zmēž, mēž, svidōžba, žigerica (DA: žēža 40, sāža 35, řža 82, prēža 83, žēp 29).
2. *dj > j: tūja
3. *dj > jž: mlājži, slājži (DA: mlājža 111, slājža 112)
4. *dj > d: mēd (DA: mrīž 123)
5. *dj > d’ žēd (DA: žēža 40)

Zvučnu afrikatu (đ) nalazimo samo u imenici *žed’*, ali je i taj (đ) i ovdje »mnogo mekši od štokavskoga, te se gotovo razabire u govoru sinteza glasova d + j« (ČN 64).

Izraz *žed’* supostoji uz već spomenuti *žēža* (i *žēž*), ali pridjev glasi *žēžan*. Šimunović bilježi i *žedan*, *žedna* (DA 113). Izraze *žēža*, *žēž* susretao sam samo kod najstarijih ljudi Rovinjskog Sela, Golaša, Bubana, Žuntića, Kurila...

Drevni čakavski refleks (j) susrećemo još samo u reliktu pridjeva *tūja* u Rovinjskom Selu. Makar je izraz tuđ u Rovinjskom Selu istisnut izrazom *ljūčki*, još se u nekim izričajima i sintagmama čuje i stari čakavski oblik *tūji* u kome je uščuvan refleks (j); npr. kada se iz vlastita jata istjeruje tuđa kokoš, u Selu će se reći: *tūja! tūja!*

Nalazimo ga i u toponimu *Žejanka* kraj Putina nedaleko od Brajkovića. *Žejanka* je ime zemljišta podložnog brzom sušenju pa tlo za sušnih dana *žeđa*, tj. *žeja*... toponim čuva stariju pojavu.

5.2.3. Odras praslavenske konsonantske skupine (*skj) i starohrvatske skupine (skǫj)

Praslavenska konsonantska skupina (*skj) jotovanjem je dvojako supstituira-na, kao (št) i rjeđe kao (šč) (u Rovinjskom Selu i okolnim naseljima (šč)).

1. *skj > št: antōštak, klīšta, nātašte, smetlišće, tuparīšte, kupīšte, ugnjīšte, kusište, kīšten... Rovīnjština, Kanfanārština (DA: gūštarica 69, antōštak 94, martinštak 94).

2. *skj > šč: daščica, koščica, puščati

Ostvaraj (šč) nalazimo i u dva ovdašnja toponima: *Gravanjšče* i *Grobjšča*, kao i u izrazima: *pùšča*, *puščati*, *pušča(r)* »snopićem udica loviti morske mekušce« kod rovinjskih ribara i Hrvata i Talijana.

Pretežiti dio realizacija (*skj) > (št) udaljuje govore Hrvata Rovinjštine od čakavštine, približuje ih štokavskome. Ostvaraj (št) razlogom je nazivu *štakavski* za ove govore.

5.2.4. Konsonantska skupina (*zkj)

Konsonantska skupina (*zgj) reflektirala se kao (žd), a (*zdj) u primjeru grozje kao (zj), metatezom (jz).

1. *zgj > žd: dāžd, mōždani

2. *zdj > zj: grōzje i grōzje (DA: grōzjen 76)

U Krmedu se ta imenica izgovara grōzje, što ukazuje na jezičnu pojavu čuvanja izvornog oblika i nametanja oblika s metatezom.

Hraste je držao da refleksi starih konsonantskih skupina (*skj), (*zgj)... u govorima jugozapadne Istre taj dijalekt približavaju štokavskome narječju (GJI 16).

5.2.5. Čakavske vokalizacije slabog poluglasa

Stari prijedlog (vǃ) ostvaruje se kao (va), koji u prefikslnim složenicama čuva (a) nastalo od poluglasa (ǃ), što je tipično čakavska pojava, ali i kao prijedlog (u), tj. zasebna morfološka riječ koja se razvila i »u štokavskom dijalektu i na čakavskim otocima sjeverne i srednje Dalmacije« (GJI 19).

U neznatnom broju primjera prefikslna se (vǃ) reducira, a ta je pojava nazočna i u pjesmama M. Balote (JSBP 253).

U Rovinjskom Selu i okolnim naseljima susrećemo sve te oblike distribucije starog prijedloga, ali je najčešća ipak pojava njegova potpunog gubljenja na početku riječi. Uz likove s refleksom (u) na početku riječi, ima slučajeva supostojanja tih istih riječi s reduciranim (u) kao što su: *zēti* i *uzēti*, *tōrak*, i *utōrak*.

Gubitak starog prijedloga na početku riječi imamo i u brojnih toponima na Vrhlu Lima i početku Drage: Blōg, Lâz, Lâzi, Përišin lâz, Brâjda, lâz, Dūšičev lâz, Nadafinov lâz.

1. vǃ > u: ubīti, učinīti, ulīti, umrīti, ustāti, uzēti, utōrak

2. vǃ > va: vājka, »uvijek«, vâlje »brzo«, Vazân »Uskrs«, vāzmeni »uskrsni« (DA: vājka 124)

3. vǃ > Ø: duvīca, lâz, nūk, trōba, zēti, tōrak, blōg (DA: nūki 20, prenūk 22, tōrak 93)

Stari prijedlog kǃdē dao je u ovdašnjim čakavskim govorima dvojaki ostvaraj: *kadi* i *di*. Ekavskome čakavskom liku *kade* nema ovdje traga.

Kađi ni mäche, mši plěšu.

U primjeru *kađi*, kao i u prije spomenutu *va*, u prefikslnim složenicama došlo je do vokalizacije slabog »šva«, tj. slivenog glasa (ə) nastalog od dvaju poluglasa, od (∅) i (ɸ) još u X. i XI. st.

Prema toj glasovnoj zakonitosti u govoru Rovinjskog Sela i u drugim govorima Rovinjštine nastali su izrazi: māša »misa«, mālīn »mlin«, mālīnar, nāmon »mnom«, koje je zabilježio i Šimunović (DA: 53, 54, 115). Instrumental zamjenice *jā* – *nāmon* nastao je prema *manom* (< vokalizacijom (ə) u stsl. mьноju) premetanjem konsonanata (m – n) > (n – m): hōj z nāmon čemo pōjti po šūmu.

Ribarić je u svom radu donio primjere vokalizacije slabog (ə): malin, namon, maša, koje zatječemo i u pjesmama M. Balote (RJDPI 69, 107 i JSBP 256).

ə > a: kađi, māša, nāmon, mālīnar, mālīn

5.2.6. Refleksi prednjeg nosnog vokala (ɛ)

Govori Rovinjskog Sela, Rovinjštine ne čuvaju uz recentniji refleks (e) i refleks (a) za praslavenski prednji nosni vokal (ɛ) iza palatalnih suglasnika (j), (ž) i (č). Taj je refleks sačuvan jedino u primjerima *zajāti* u značenju pognati, povesti (npr. kravu na pašu, iz štale, na vodu) i u nominativu singulara glagolskoga pridjeva trpnog glagola žeti: *požānjena* »požeta«, »požnjevena«.

1. ɛ > e: jezīk, žēžan, žēti, žetvenjāk, počēti (DA: žēdan, žēdna 113)

2. ɛ > a: zajāti, požānjeno (DA: zajāti, zājmemo 15, požānjena 53)

Makar u govorima Rovinjštine nema refleksa (a) u imenici jezik (< językъ > jazik), tako nije u svim govorima jugozapadne Istre, Hraste je iznio primjere s refleksom (a): *jazik* i u govorima jugozapadne Istre, primjerice u Marčani i Kanfanaru (GJI 14).

Pojava koja je u prošlosti bila rasprostranjenija, koja se do danas u standardnom jeziku čuva još samo u riječi *žalac*, a tek djelomice je sačuvana i u nekim kajkavskim i zapadnijim štokavskim govorima, najbolje se čuva u čakavskim dijalektima (JSHHS 83).

5.2.7. Suglasnički skup (čr)

Praslavenski suglasnički skup (čr) sačuvan je u svim čakavskim govorima Istre, susrećemo ga i u čakavskim govorima buzetskog tipa, jedino ga nema u onome malom, pretežito štokavskom prostoru jugozapadne Istre oko Premanture.

»U Premanturi, Banjolama, Valdebeku, Vinkuranu i Vintijanu to nije slučaj. U njima stara suglasnička skupina (čr) daje u svim slučajevima (cr) kao i u svim novoštokavskim govorima...« (GJI 16).

Toponomastička i opća onomastička slika Istre svjedoči o posvemašnjoj prekritosti ovog prostora i imenima koja čuvaju konsonantsku skupinu (čr). Naseljena mjesta nazivaju se Črnjeni, Črnji, Črnjuli, Črvar, Črvari, Črnica. Nedaleko od Bala je predio nazvan Črnjina lokva, kod Buršića u predjelu Španidiga je Črni

bek, kod Golaša je Črnjina stancija. Taj skup čuvaju i istarska hrvatska prezimena nazočna u suvremenoj Rovinjštini: Črnac, Črneka, Črnjeka, Črnja, Črvar.

Prema starom (čr) imamo tek poneki primjer zamjene sa (cr).

1. čr > cr: čeriŋpnja, čerišnja, čriivo, črtalo, čtv, črno (DA: črno 114, čerišanj 75, črvič 70)

2. čr > cr: crlèn, Crlènka (DA: crlèn, crlèna 114)

5.2.8. Čuvanje fonema (l)

Među glasovne pojave čakavštine kao što su zamjena krajnjeg (m) s (n) (vidin, sedan), otpadanje (l) u glagolskom pridjevu radnom (vidija, mislija), pojava caka-vizama... spada i prijelaz fonema (l) u (j).

Te su pojave po općem uvjerenju mlađeg postanja.

Nastale su na jadranskoj obali, nema ih na kopnu, na prostorima udaljenijima od mora i u dijaspori, pa se smatra da su posljedica duge mletačke vladavine primorskom Hrvatskom. Zato su nazivane *dalmatizmima*, a u novije vrijeme za njih se ustalio naziv *adrijatizmi*. Za inovacije u čakavskim govorima otoka uobičajio se naziv *insularizmi* (JSHHS 15, 84).

Od tih adrijatizama u govorima Rovinjštine nazočna je zamjena dočetnog (m) s (n) i otpadanje (l) u glagolskih pridjeva radnih, ali ne i zamjena starog fonema (l) s (j). Jedino se (l) zamijenio s (j) u tuđicama *famèja* i *fjòco*.

Čuvanje (l) u govoru Rovinjskog Sela bilježi i P. Šimunović u svom kvestionaru: žulj 12, užilje 12, ljūdi 17, kašulja 28, ključ 33, valjâ 38, ūlje 46, ljūta 46, gròblje 52, snòplje 53, điblji »divlji« 68, neđilja 93...

1. l > j: neđilja, ljūdi, ljubâv, prèteli, zarèmljak, zèmlja

2. l > j: famèja »obitelj«, fjòco, »kum«

Ne samo u govorima Rovinjštine, nego ni u jednom govoru jugozapadnoga istarskog dijalekta nije zabilježeno prelaženje (l) > (j), a dijalektolozi poput J. Ribarića i I. Lukežić utvrđuju tu činjenicu u govorima vodičkoga kraja, odnosno u pjesništvu Mate Balote (RJDPI 83, JSBP 255).

5.2.9. Simplifikacija složenih suglasničkih skupova

Pojava »da u istom slogu slabi napetost onih konsonanata koji su dalje od vokala«, tj. »da se reducira onaj konsonant koji je dalje od vokala«, kako iznosi M. Moguš (ČN 86), odnosno »tendencija za rasterećenjem napetih rubnih zona sloga«, kako je naziva I. Lukežić (JSBP 256), tj. pojava »pojednostavljanja složenijih suglasničkih skupova«, kako ju je imenovao D. Brozović (JSHHS 83) djelotvorno je nazočna i u ovdašnjim govorima u Rovinjskom Selu kao i u ostalim mjestima.

Zatvorni glasovi gube se na početku riječi ispred zatvornih, tjesnačnih ili složenih glasova u imenica: *čèla* (< pčela), *šenica*, *rebàc*, *tiica*, *tič* (DA: šenica 50, rebàc 63, čèla 70).

U nekim suglasničkim skupovima (v) otpada u sredini riječi najčešće ispred slogotvornoga (r), ali i u drugim slučajevima te imamo: *četrtak*, *četrti*, *črst*, *čršci*, *řrd*, *sěkrva*, *srāka*, *srāb*, *srbīt*, *kōčka* (DA: kōčka 65).

Rasterećenje napetosti sloga nastaje reduciranjem suglasnika (d) u riječima: *jéno*, *jenēn*, *zājno*, *svejéno* (DA: jéno, jenēga, jenēn 118).

Reduciranje suglasnika i napetosti na koncu riječi imamo u primjeru otpadanja završnog suglasnika kod imenice *dāž* < dažd (u kojoj gen. sing. glasi: dāžda, a 3. lice prezenta glagola dažditi : dāždi).

U primjerima kao što su *jéno* (< jedno) ... i *dāž* (< dažd) najnapetiji suglasnici sloga odstranjuju se, kako je to utvrdila I. Lukežić, samo u zatvorenu slogu. Potvrdu tome nalazimo u imenici *dāž* i glagolu *dāžditi* koji u kosim padežima i oblicima konjugacije, kada (d) nije u zatvorenu slogu, čuvaju konsonantsku skupinu (žd). U izrazu *nīdan* (d) je na početku sloga pa ostaje na svom mjestu (JSBP 256).

Kako su afrikate (c,č,ć,đ,dž) napetije od frikativa (h,f,s,š,z,ž), i ovdje susrećemo promjene: hrvatski > *hřvaski*, gradski > *grāski*, ocat > gen. *ósta*, mučite > *mūšte*, ljudski > *ljūski*, petsto > *pěsto*... (DA: hřvaski, Hrvāska 110). Zamjenom afrikate frikativom, postiže se slabljenje napetosti pa izostavljanje konsonanta nije potrebno.

U primjeru *naj češ* napeta afrikata (č) (< nač) zamijenjena je sonantom (j), a u riječima *nīderi* (< nigderi) i *hōmo* (< hodmo) reduciran je »završni konsonant u unutrašnjem zatvorenom slogu« (JSBP 259).

5.2.10. Prijelaz (o) > (u)

Kratko (ō) u prednaglasnom slogu dalo je (u): *čubān*, *gumīla*, *čuvīka*, *nušiti*, *konupljār*, *ubručati se*, *ugnjīšte*, *unđ*..., a ponekad i (a): *maīka*, *pastō*, *patōk*, *tapōla*, *kašūlja*. Rjeđi su primjeri prelaska (o) u (u) u zanaglasnom slogu, ali ih ima: *kōkuš* < kokoš, *sīnuč* < sinoć.

1. o > u: uženjen, kubašica, sirumāh, nřihuv, kuřiko DA: učešřjāla 7, kuřino 16, kubīla 57

2. o > a: maīka, tapōla, patōk, pastō DA: tapōla

Naglašeno (o) nikada ne prelazi u (u): *kupīšte*, ali *kōpa*, *lukvīca*, ali *lōkva*, *kušīšte*, ali *kōsiti*, *ugnjīšte*, ali *đganj* (ili *vđganj*).

Indikativna potvrda tome je da je supstitucija (o) s (u) u uzročnoj i zakonitoj svezi s mjestom akcenta u riječi, nalazi se u promjenama što ih npr. trpi imenica kokoš u govoru Rovinjskog Sela. Samoglasnik (o₁) iz prvog i (o₂) iz drugog sloga prelazit će u (u) i ponovno u (o) ovisno o promjeni mjesta naglaska u pojedinim padežima singulara i plurala imenice.

N. sing.	kōkuš	o ₂ > u	u zanaglasnom slogu
G. sing.	kōkuše	o ₂ > u	u zanaglasnom slogu
D. sing.	kōkuši	o ₂ > u	u zanaglasnom slogu
I. sing.	kokušōn	o ₂ > u	u prednaglasnom slogu

N. pl.	kòkuše	$o_2 > u$	u zanaglasnom slogu
G. pl.	kukòš	$o_1 > u$	u prednaglasnom slogu
D. pl.	kokušân	$o_2 > u$	u prednaglasnom slogu
I. pl.	kokušâmi	$o_2 > u$	u prednaglasnom slogu
demin.	kòkušica	$o_2 > u$	u zanaglasnom slogu

Vidimo da (o) koje je u zanaglasnom, drugom slogu (N, G, D. sing. i N. pl.) prešlo u (u), dobivanjem naglaska, primjerice u genitivu plurala, ponovno prelazi u (o), da (o) iz prvog sloga riječi tog padeža, čim se našlo u prednaglasnom slogu, prelazi u (u), ali će se u deminutivnom liku riječi kao naglašeno opet vratiti u prvotni oblik.

(O) ne prelazi u (u) u slogovima udaljenim od naglašenih.

Da (o) prelazi u (u) samo u slogu koji je pred naglašenim, a ne u bilo kojem od susjednog udaljenog sloga, potvrđuju likovi unutar imenice u instrumentalu singulara i dativu i instrumentalu plurala u kojima (o) iz drugog sloga riječi, sada u prednaglasnom slogu, prelazi u (u), a (o) iz prvog sloga izmiče promjeni, iako je u prednaglasnom položaju, ali ne i u prednaglasnom slogu.

Prijelaz (o) > (u) i (o) > (a) bilježimo i u toponimima ovog prostora: *Bubâni*, *Čubâni*, *Gumîla*, *Gunjâjce*, *Kupîšte*, *Lukvîca*, *Maîka*, *Patôk*, *Ublôg*. Nazočan je i u hrvatskim toponimima posuđenicama iz istroromanskog: *Kunčeta*, *Muntêr*, *Muntrâv* (ali *Mônte*), *Pulâri*, *Turnîna*.

Istroromanski Rovinja bilježi istu pojavu kao obližnje Rovinjsko Selo, a u istroromanskom Bala nema prelaženja (o) > (u) kao što ga nema ni u govorima obližnjih hrvatskih sela Golaša, Krmeda, Pižanovca. Zakonitosti koje su zahvatile hrvatske čakavske govore nazočne su i u istroromanskom; tamo gdje ih nema u istroromanskom, nema ih ni u hrvatskom. Podudaranje i u ovoj glasovnoj pojavi govori o posvemašnjem prožimanju dvaju adstratnih govora.

5.2.11. Debilabijalizacija finalnog nastavačnog (m)

Završno nastavačno (m) prelazi i ovdje uvijek u (n): *grên*, *kušeljân* »govorim«, *ženôn*, *sân*, *dèlan*... DA: *grên* 13, *grôjzen* 76, *îglon* 84, *š nîjn* 115.

Korijensko se (m) doduše čuva: *sâm*, *dîm*, *kûm*, *pitôm*... ali se u nešto slučajeva i ono zamjenjuje s (n), primjerice u riječima: *sêdan*, *òsan*, *Vazân*, *srân* »sram«, *srân te bìlo*.

Do debilabijalizacije finalnog morfema dolazi uvijek kada se radi o nastavačnom morfemu (m). Gotovo svi dijalektolozi koji su se bavili tim problemom drže da je ta pojava rezultat romanskog utjecaja. Na takvom su stanovištu M. Šimundić, M. Moguš i drugi. M. Hraste je, međutim, držao da je prelaženje (m) u (n) izvorna hrvatska jezična zakonitost nastala jer: Mnogo je lakše na kraju riječi izgovarati glas (n), nego (m) jer za izgovor glasa (m) potrebno je zatvoriti usne, što je izvjestan napor, a za izgovor glasa (n) toga napora nema« (ČN 79).

Recentniji radovi opovrgavaju stanovište M. Hraste, navodeći uz ostalo kako nije uvjerljivo da bi radi lakšeg izgovora bio neutraliziran samo bilabijalni (m),

koji je izgovorom lakši od druga dva dvousnena konsonanta, od (p) i (b) koji se, međutim, ne mijenjaju.

Da se uistinu ne radi o razlozima lakšega ili težeg izgovora, tj. o naporu zatvaranja ili otvaranja usta, već o drugim zakonitostima u jeziku, potvrđuje već spomenuta činjenica da svaki finalni (m) ne biva supstituiran, da zamjena (m) > (n) ne zahvaća riječi u kojima je (m) završni segment leksičkog morfema pa ostaju neizmijenjeni izrazi: *sâm, kûm, đim, pitôm, svôm*. Zamjenom završnog (m) u (n) u ovim i ovakvim slučajevima došlo bi do poremećaja semantičke vrijednosti riječi, jer nemaju isto značenje: *sam* i *san*, *pitom* i *piton*, *dim* i *din*.

Kada je riječ o govorima Rovinjštine, iznimku predstavlja, uz brojeve *sêdan* i *ôsân*, te imenicu *srân*, i ime katoličkog blagdana *Vazân*. U liku Vazan bilježi ga i Ribarić, koji inače u svom djelu nije među jezične značajke govora jugozapadne Istre spomenuo zamjenu finalnog (m) s (n), kako je to utvrdila još I. Lukežić (JSBP 257). Ribarić u rječniku na koncu knjige navodi uz Vazan genitivni oblik *Vazma* i pridjevski *vazmeni* (RJDPI 203).

P. Šimunović je u Rovinjskom Selu također zabilježio spomenute primjere zamjene (m) > (n) beziznimno u nastavčnim morfemima, ali i u slučajevima kada je (m) završni dio korijenskog morfema: *sêdan, osân, Vazân* (DA: 118, 106).

U primjerima brojeva *sedavnâjst, osavnâjst* (m) je supstituirano s (v). Šimunović je evidentirao i primjer takve zamjene (DA: osavnâjst, 118).

5.3. MORFONOLOŠKE ZNAČAJKE

5.3.1. Zamjena završnog slogovnog (-l)

Iako završno (l) nalazimo i u kajkavskom narječju i u nekim govorima štokavskog narječja, općenito se smatra da je sačuvano finalno (l) u imenica i pridjeva i glagolskih pridjeva radnih izrazito čakavska osobina.

U nekim govorima čakavskih dijalekata, kao što je primjerice središnja i istočna Istra, završno se (l) dosljedno sačuvalo u imenica (*pastol*) i u pridjeva (*tepal*) i u glagolskih pridjeva radnih (*nosil*). U govorima dalmatinskog otočja ono se čuva u imenica (*posal*) i pridjeva (*debel*), ali ne i u glagolskih pridjeva radnih (*kosi*) (ČN 82, 83).

U govorima jugozapadne Istre gotovo je sustavno izvršena zamjena finalnoga (l) i na koncu sloga i na koncu riječi. Tek ponegdje je (l) sačuvano u sredini (Barban, Premantura), ponegdje na kraju riječi (Tinjan, Kringa, Sveti Ivan i Pavao) i u više slučajeva u toponimiji i antroponimiji diljem Istre (Bartul, Poldrugovac, Posedel, Petercol, Jural...).

O tome su pisali Ribarić i Hraste, tako je u pjesničkom djelu M. Balote (RJDPI 71, 72, GJI 14, 15, JSBP 257).

U glagolskom pridjevu radnom (l) se ne čuva ni u jednom govoru jugozapadne Istre. Nema ga čak ni u čakavskom govoru Žminja u središnjoj Istri (GJI 15).

Takvo je stanje i u govorima Rovinjskog Sela, Rovinjštine. Završno se slogovno (-l) zamjenjuje samoglasnikom (-a).

Ako prethodna osnova završava vokalom (-a-), dolazi do stezanja u jedan dugi (-a): dočekā, tēpā, vřtā, kotā... Ako prethodna osnova završava kojim drugim samoglasnikom, dva su moguća pravca realizacije: ako je prethodni samoglasnik osnove bio (-o-), dolazi do stezanja na taj prvi vokal: pastô, vô, sô, facô, fažôl..., a ako je prethodni samoglasnik bio (-i-) ili (-u-), među samoglasnicima se interpolira alofonsko (-j-), koje je s vremenom konsonantizirano: bĳja, hĳtĳja, mĳslija, debĳja, gôja, čĳja, šântuja... Čuva se jedino finalno slogovno (-l-) u središnjem slogu u slučajevima kada mu ne prethodi samoglasnik (-o-) pa imamo: pâlci, žâlci, fâlši, svĳlna, mûlci, ali samo: kôci, stôni, stôci, bôni, dôci.

5.3.2. Zamjena (a) s (e) u korijenskom morfemu

Prema (a) u riječima rasti, krasti, vrabac u ovdašnjim govorima imamo (e): *rĕsti, krĕsti, rebĕc*, a od toponima *Rebĕcu*, ime za lokvu i zemljište kraj mjesta Kurili.

a > e: krĕža, kredljĳvac, zrĕsti, narĕsti, rebĕca DA: rĕsti 19, rebĕc 63

I Ribarić i Hraste navode zamjenu (a) > (e) u korijenskom morfemu riječi *resti* i *kresti* kao značajku jugozapadnih govora Istre. Hraste usto navodi i imenicu *rebac*. Nju Ribarić u tom liku poznaje samo u »donjoj Istri«, ali navodi da i »katolici u Duvnu u Bosni kažu *resti* i *vrebac*« (RJDPI 63, 64; GJI 20).

5.3.3. Kontrahirani i nekontrahirani oblici zamjenice koji

Za upitnu i odnosnu zamjenicu *koji, koja, koje* u jugozapadnom istarskom dijalektu gotovo su u isključivoj uporabi kontrahirani oblici: *kĳ, kĳa, kĳo, kĳe*.

Zanijekani oblici zamjenice akceptiraju kontrahirane oblike pa imamo: *niki, nika, niko, nike*. Isto se dogodilo i uz neodređenu zamjenicu *sv* (< prasl.* *vъs*) kada se našla u prvom dijelu složenice: *svaki, svaka, svako, svake... svakega, svaken*.

Prema Hrasti ta je stara značajka hrvatskoga jezika »ograničena uglavnom na područja čakavskoga dijalekta« (GJI 21). Obilato je susrećemo i u pjesmotvorinama M. Balote (JSBP 258).

U govorima Rovinjštine tek je nešto drugačije stanje. Dosljedno kontrahirani oblik rabi se samo za muški rod: *kĳ kĳega, kĳemu*, dok je za ženski i srednji rod običnija upotreba punih oblika: *kujâ, kujĕ, kujôj... kujô, kujĕga, kujĕmu...* Tako je u Rovinjskom Selu (DA 116) i selima Kuntrade, tj. u mjestima Sošići, Šorići, Brajkovići, Putini, Źuntići, Bubani, Kurili, Pilkovići (DA: *kĳ, kujâ, kujô* 116).

U selima jugoistočne Rovinjštine Golašu, Krmedu i Pižanovcu nema promjena (o) > (u) u prednaglasnom slogu, pa te zamjenice tamo glase: *kĳ kĳega..., kojâ, kojĕ..., kojô, kojĕga...*

Zanijekani oblici zamjenice: *niki, nika, niko* ovdje ne postoje, zamijenjeni su izrazima: *nĳjedan, nĳjenega..., nĳĳena, nĳĳene..., nĳĳeno, nĳĳenega...* (DA: *nĳjedan, nĳjenega* 116).

Oblici uz neodređenu zamjenicu *sv* glase: *svĳki, svĳka, svĳko* (DA: *svĳki* 117).

5.3.4. *Prezent glagola gresti*

U živoj su uporabi oblici prezenta glagola *gresti* (< praslav. *grend > stslav. gręsti; ERHSJ I., 615): *grĕn*, *grĕš*, *grĕ* (i *grĕde*), *grĕmo*, *grĕte*, *grĕdu*, osobito u sintagmama sa ča: *gren ča*, *gremo ča*, *gredu ča*... Osnova glagola je okrnjena (gre-) osim ponekad u 3. licu singulara i uvijek u 3. licu plurala prezenta (gred-) gdje glasi: *grĕde*, *grĕdu*.

Stari infinitivni oblik ovog glagola se izgubio pa u Rovinjskom Selu danas glasi *huditi* (DA 13), a u tome obliku ga susrećemo i u svim drugim mjestima Rovinjštine, s time što njegov infinitivni lik u Krmedu i Golašu glasi *hoditi*.

5.3.5. *Stare konsonantske skupine (jt) i (jd)*

U osnovama glagola nastalih prema praslavenskom **idti* još se čuvaju stare konsonantske skupine: infinitivna (jt) i prezentska (jd). Osim u pretežito štokavskim mjestima krajnjeg jugozapada Istre u Premanturi, Vinkuranu, Vintijanu, Valdebeku i Banjolama, kao i u nekim pretežito čakavskim mjestima, kao što su Medulin i Valtura, gdje čujemo *doć*, *poć* i *dođem*, *pođem*, u svim drugim mjestima u kojima je istraživao govore jugozapadne Istre Hraste je utvrdio postojanje obiju konsonantskih skupina (GJI 17).

Rovinjština nije iznimka.

Od Rovinjskog Sela do Sošića i Brajkovića na sjeveru i Golaša i Krmeda na istoku, u svim mjestima Rovinjštine govore se u glagolima ovog tipa konsonantske skupine (jt) i (jd).

(jt) u infinitivu: pōjti, prōjti, dōjti, nājti, ubājti, zājti, izājti

(jd) u prezentu: pōjde, prōjde, dōjde, nājde, ubājde, zājde, izājde

(jt) i (jd) u imperativu: hōjte, »idite«, pōjte ča »otidite«, pōjte nūtra »udite«, zājdi »izadi«

Zabilježio ih je i P. Šimunović u svom upitniku za DA: *hōjte* 13, *dōjti*, *zājti*, *zājde*, *zājdi* 14, *pōjti*, *pōjde*, *pōjte* 14, *nājti*, *nājde* 16.

J. Ribarić nije u svome radu registrirao ovu morfonološku pojavu, koja je inače obilato nazočna u pjesničkom opusu M. Balote (JSBP 258).

5.3.6. *Rotacizam. Prijelaz (ž) > (r)*

Kada se (ž) u oblicima prezentske osnove prasl. glagola **mogti* nađe u međusamoglasničkom položaju, prelazi u (r): *mðren mðreš*, *mðre*, *mðremo*, *mðrete*, *mðru*. Prijelaz (ž) > (r) susrećemo u svim govorima Rovinjštine, a zabilježio ga je P. Šimunović i u Rovinjskom Selu (DA: *mðren*, *mðre*, *mðru*; ne *møre*; glagolski prid. radni, m. sg. *mðga* 2).

Riječ je o rotacizmu, pojavi kojom se općenito imenuju supstitucije nekih intervokalnih suglasnika s (r) (ERLN II., 319, 320).

O promjeni (ž) > (r) pisali su J. Ribarić (RJDPI 82) i u novije vrijeme I. Lukežić (JSBP 258).

5.3.7. Alternacije velara (k), (g), (h)

Izostala je sibilizacija. Velari (k), (g), (h) ispred (i) ne alterniraju u (c), (z), (s) te imamo pluralne oblike: *vlâki, pûtniki, patôki, lišnjaki, prâgi, siromâhi, težâki, vrâgi, špâgi, vřhi* (DA: bubřgi 9, vřhi 75, vřhi, »orasi« 75, snigi 91, brigi 86, vrâgi 106, Tûrki, Gpl. prema Nsing. Tûrak 110).

Osim u nominativu, velari ostaju neizmijenjeni i u ostalim padežima množine, a u prezentu i imperativu se palataliziraju: *vřžem, pëčem... vřži pëći...*, ali u 3. pl. prez.: *pëku*. (DA 43). I oblici prezentske osnove prasl. glagola **rekti* sadrže palatalizirani finalni velar: *rëčem, rëčimo, rëčite... rëći, rëčite, nëka rëču*.

5.3.8. Proteze (v) i (j)

Pojava proteze u jeziku veoma je stara i u vezi je sa starim zakonitostima prema kojima riječi ne mogu počimati nekim samoglasnicima.

Najčešće ovdašnje proteze su (v) i u nekoliko primjera (j).

Proteza (v) česta je ispred samoglasnika (o) na početku riječi. Tako se u selima istočne Rovinjštine, a i u onima Prikodrage: u Baratu, Korenićima, Ladićima, Marganima mjesto orati kaže *võrati*, mjesto okno kaže *vókno*, mjesto ograda – *vógrada*, mjesto oko – *vòko*, mjesto okolo – *vòkolo*, mjesto otko – *vòtko*, mjesto ovca – *võvca*, mjesto oskoruša – *võškuš...*

Neobičnu protezu u Rovinjskom Selu susrećemo u imenici *vřih*, »orah« u čijem je liku nazočna i redukcija početnoga (o) i pojava proteze (v) (DA: vřih, vřiha... Npl. vřhi, Gpl. vřhi, Apl. vřihe 75).

Protetsko (v) u imenici *vûra* samo prividno se javlja ispred (u), jer je i (u) u riječi ura nastalo prema (o) iz tuđice *ora*. Isto susrećemo u Rovinjskom Selu u imenici *vûlika* (< oliko) »maslina« (DA: vûlika 76).

U nekim riječima se protetsko (v) u potpunosti ne čuje pa govorimo o polovičnom izgovoru, o reduciranoj artikulaciji, npr. u imenicama *võvca*, *vûra*.

U Brajkovićima umjesto *vòkolo* kaže se *vòkoli*.

U imenicama *jâpno* i *jõpet* imamo protetsko (j) (DA: jõpet 124). Obje proteze nazočne su i u toponimima: *Jezvënka, Vazvënka, Vógrade, Vorânje*.

5.3.9. Redukcija početnog vokala

U jugozapadnom istarskom ili štakavsko-čakavskom dijalektu nazočna je pojava reduciranja početnog samoglasnika, što se dovodi u vezu sa zakonom otvorenih slogova, odnosno sa starim zakonitostima prema kojima riječ nije mogla počimati određenim samoglasnikom (JSBP 259).

Eliziju susrećemo u riječima složenima od prijedloga (iz) i neke druge riječi, najčešće glagola: *zdahn`uti, zûti, zdèlati, zgorîja, zgubîja, zlëga, zlizan ...* Nalazimo je i u prijedlogu *z* kada ga pišemo distributivno: *z Kanfanâra, z Pûle, z Bâla*.

O toj crti čakavskog narječja rasprostranjenosti po čitavom istarskom poluotoku, a ne samo na njegovu jugozapadu, poznatoj i u kajkavskom narječju, ali i u slovenskom jeziku, pisao je M. Hraste, zamjerajući filologu Pavlu Iviću što i nju nije pribrojio onim značajkama koje istarske govore determiniraju kao pretežito čakavske (GJI 18, 19).

U govorima autohtonih Hrvata Rovinjštine nazočna je i elizija samoglasnika (o). Na početku riječi, ako nije u prednaglasnom slogu supstituiran samoglasnikom (u), može otpasti, pa imamo likove riječi: *tàc*, »otac«, *gnjĩšte*, »ognjište«, *nàko*, »onako«, *nð*, »ono«, *vàko*, »ovako«, *vàmo*, »ovamo«, *vóde* »ovdje« (DA: *tac* 18, *pànak*, »opanak« 29).

Nisu rijetke ni riječi u kojima otpada i početno (u): *nũki* »unuci«, *tòrak*, »utorak«, *nũutra*, »unutra« (DA 14, 93).

Glagolski pridjev radni glagola *ići* (< prasl.* *idti*) ovdje ne glasi *išao* ili *išal*, nego je, pošto je otpalo završno (l), reducirano i početno (i) pa je glagol dobio lik: *šã*. I enklitički oblik Gpl. osobne zamjenice *oni* – *ih* ovdje iz istih razloga glasi *hì* (JSBP 259).

5.4 MORFOLOŠKE ZNAČAJKE

5.4.1. Gubljenje morfoloških posebnosti vokativa

Iako Šimunović bilježi nekoliko primjera očuvanosti vokativa singulara, može se reći da su se izgubile morfološke posebnosti vokativa singulara imenica muškog i ženskog roda, pa su vokativ i nominativ tih imenica izjednačeni: *čuvìk mòj*, *sìn mòj*, *šćì mòja*, *Bòg mòj*... (DA: *čuvìče* 11, *sìrumàše* 107, *mladić* 26, *divòjka* 26).

5.4.2. Kratka množina jednosložnih imenica

Čuva se kratka množina jednosložnih imenica muškoga roda: *bràti*, *kmèti*, *bràvi*, *mũši*, *pòdi*, *rògi*, *sìni*, *spũži*, *vòli*, *zèci*, *zìdi*... i u toponimima: *Krčì*, *Vr̀si*, *Ml̀ni*, *Vr̀ti* (DA: *òci* 18, *đidi* 20, *rùbi* 28, *zìdi* 32, *snìgi* 91, *vũki* 68, *vr̀hi* 75, *kràji* 86, *br̀gi* 86, *pùti* 87).

Te imenice ni u genitivu plurala ni u drugim padežima ne dobivaju pluralni proširak ili infiks (-ov-), (-ev-). Čak ni pretežito štokavski govori Premanture i okolnih mjesta ne poznaju pluralno proširenje (GJI 17).

5.4.3. Genitiv plurala

Genitiv plurala imenica muškog i srednjeg roda ima, prema imenicama i-osnova, nastavak (i): *prètelji*, »prijatelj«*», d̀rvi*, *guspudàri*, *m̀sti*, *s̀ni*, *v̀li*, *zèci*, *zìdi*, *pètehi*... više *d̀ni*, čuda *spũži*, čuda *m̀sti* (DA: *rèpci* 65, *ràmeni* 9, *tèlci* 59, *jàji* 65, *vũki* 68, *cvìti* 74, *vr̀hi* 75, *kràji* 87).

Ponekad je nastavačni morfem (i) u ovakvih imenica potpuno reduciran: čuda *lìt*, puno *šènàc*, ali i *šènci*, više *d̀n*.

Imenice ženskoga roda a-osnova imaju kratak genitiv množine bez nastavka, tj. s nastavačnim morfemom Ø: grêd, kukôš, kôz, nôg, rûk, škrił, žen, ùlik... čûda dlâk, vîše škrił, spûd grêd, pâr ùlik (DA: žen 23, bûh 71, grôt 86, rûk 9).

Kada imenica ženskoga roda u genitivu plurala završava sa dva suglasnika, između njih se umeće nepostojano (a): brîsak, igâl, karât, krûšak, (DA: čerišan, krûšak 75, bačâv 37, ovâc 55, mačâk 62, dasâk 36). Ima i odstupanja od ovog pravila pa, primjerice, genitiv plurala imenica *zvîzda* ne glasi *zvîzad* nego *zvîzd*, na nêbu je čûda *zvîzd*.

Štokavski genitivni nastavak (a) čuje se u Premanturi i okolnim mjestima (GJI 17, 18), a susreće se ali tek dijelom i u jugozapadnim istarskim govorima Raklja (duša, strana), ako je suditi po pjesmama Mate Balote u koje je, međutim, mogao prodrijeti interferiranjem iz standardnog jezika (JSBP 261).

5.4.4. Dativ plurala

Dativ plurala imenica svih triju rodova čuva stariji nastavak (-an) (< am): *gnjîstan* »ognjištima«, *krâvan*, *ovcân*, *sêlan*, *sînan*, *težâkan*, *ženân*; *svîn sêlan*, če vîči lëtriku, huđiti pŕti *gûnan*, puslâti *sînan* ũzinu (DA: volân 58, prasčan 60, ščerân 20, jâncan 55, telcân 59, gòluban 66).

5.4.5. Lokativ plurala

Lokativ plurala imenica muškog i srednjeg roda ima nastavačni morfem (-i): *sîni*, *težâki*, *sëli*, *pòlji*, *râmeni*, *zîdi*, *rëbri*; sâh hi mořila na *kolîni*, nosîja je na *râmeni*, kušeljâli su o môjin *sîni* (DA: brîgi 86, đvî 73, tŕi 86).

Osjeća se prodor nastavka (-ima), koji, naravno, nije dio ovog sustava. Stari je morfem padeža ipak dostatno živ u govoru najvećeg broja ljudi zrele dobi, kod najstarijih u selima, osobito kod onih koji su se malo kretali ili se uopće nisu kretali.

Lokativ plurala imenica ženskog roda još čuva stari nastavak (-ah): *hîžah* »kućama«, *kružêrah*, *šëlah*, *vôvcâh*, *vŕčah*; ne more na *nogâh* stati, bisage su na *šelah*, kršin se vadi po *kružêrah*, na *ôvcâh* se obogatija (DA: grêdah 32, besîdah 6, rukâh 9, nogâh 13, bičvah 28, grôtah 86).

5.4.6. Instrumental plurala

Instrumental plurala imenica muškog i srednjeg roda također, kao i genitiv i lokativ, ima nastavak /-i/: *gospudâri* »gospodarima«, *krîži*, *pastóli*, *težâki*, *živôti*, *žûlji*; pëlja se z *vòli*, grê z *brîmeni* đvî na živôtu, kôpa s *težâki* (DA: sîni 19, vòli 58, bâki 58, tëlci, jâji 65, pŕtelji 100).

Ujednačeni su, dakle, genitiv, lokativ i instrumental plurala imenica muškog i srednjeg roda.

Instrumental plurala imenica ženskog roda ima nastavačni morfem /-ami/: *kosâmi*, *ovcâmi*, *rîbami*, *vŕčami*, *ženâmi*; pôjti z *divojčinami* na plês, huđiti s *krâvami* na pašu, kusiti s *kusâmi*, pôjti za *ženâmi* i za *dicâmi* (DA: grôtami 86, besîdami 6, rukâmi 9, nogâmi 13, ščerâmi 20, ovcâmi 55).

5.4.7. Dualni i pluralni oblici

Imenica *gospudīn* u pluralu glasi *gospudīni*, a imenica *brāt* ima množinu *brāti*. Rijetko se rabe zbirne imenice *guspōda* i *brāča*. Dualni oblik samo je uz broj dva, a već od tri počinje pluralni, pa imamo: *dvā brāta* ali *trī brāti*, *četīri brāti*, *šest brāti*, *ðsan brāti* ... (DA : dvā brāta, trī brāti 21).

I ostale imenice muškoga roda uz brojeve tri, četiri ... imaju pluralne likove: *trī kantūni*, *četīri težāki*, *sēdan ribari*...; žena drži trī kantūni u hīži, a muž četīti, trī gospudāri su zgōr njēga, četīri peškādūri su šli puščāti, sēdan težāki je cija dān kupālo.

Nema, doduše, stare imenice kamik, nju su zamijenili izrazi: *grōta*, *sīna*, *babūlj*, ali se čakavski sufiksadni morfem /-ik/ još čuva u imenicama: *plāmik* i *rēmik*. Uz spomenutu Mariju Zović, nekoliko informanata iz Rovinjskog Sela tvrdi da nije potpuno istisnuta ni imenica *kāmik*. Njome stanovnici Sela, ali i drugih naselja Rovinjštine imenuju kamenicu posebne namjene, tj. kameni sud za ulje. P. Šimunović bilježi uz imenicu grota također i kamik (DA : 86) ne navodeći takvu njenu razlikovnu semantičku funkciju.

5.4.8. Infinitiv, prezent, kondicional ... glagola

Infinitivi glagola su neokrnjena nastavačnog vokala i svršavaju nastavkom /-ti/: *dēlati*, *ðrati*, *pōjti*, *dōjti*, *gospudarīti*. Samo uz neke glagole kretanja imamo uz puni i okrnjeni infinitiv: *Hoj spāt* i *Hoj spāti!*

U 3. licu množine prezenta glagoli svršavaju na /-e/, /-u/, /-ju/ i /-aju/: *goriti* – *góre*, *govoriti* – *govōru*, *krasti* – *krādu*, *moći* – *mōru*, *vrći* – *vřžu*, *piti* – *pīju*, *čuvati* – *čūvaju* ... (DA : zdrīju 77, tkāju 83, dādu 12, pēku 43, dāruju 25).

Kondicional se tvori, kao i u većini ostalih čakavskih govora na istarskom poluotoku, posebnim likom pomoćnog glagola biti: *bīn*, *bīš*, *bī*, *bīmo*, *bīte*, *bī*; DA : bīn dōša, bīš dōša ... 14.

U ovdašnjim govorima nema nekih glagolskih vremena, primjerice: imperfekta, aorista, glagolskog priloga prošlog. Glagolski prilog prošli glagola biti jedino se rabi u funkciji pravog pridjeva i to u sintagmama: *bīvša vlāst*, *bīvša žena*, *bīvša čēsta*. Nasuprot tome, uporaba glagolskog priloga sadašnjeg dosta je raširena, npr. u izrazima: *sve smo to delali kantājući*, *peljājući*, *kušeljājući*.

Rjeđe je u uporabi pluskvamperfekt, koji se ovdje tvori pomoću perfekta pomoćnog glagola biti i glagolskog pridjeva radnog: *jā san bīja kušija*, *jā san bīja dēla*, *jā san bīja mīslija*.

Sačuvan je imperativni oblik nekadašnjih atematskih glagola: *jesti -ij*, *povidati* – *povīj* (DA : ij, pij 40).

Glagoli kod kojih su se /k/, /g/, /h/ ispred /e/ u prezentu palatalizirali u /č/, /ž/, /š/, analogijom zadržavaju /č/, /ž/, /š/ u imperativu, gdje do druge palatalizacije inače nije došlo pa imamo: *léži*, *péči*, *túći*, *réči*, a ne *lezi*, *peci*, *tuci*, *reci*.

Zapovjedni način glagola *mūčati* poprimio je zadaću usklika pa ne glasi *mūči*

već *müć*, jer je došlo do apokope. Susrećemo i obrnutu pojavu da je usklik poprimio zadaću imperativa pa *nà* znači: *üzmi!*, a *nê* – *nêmoj!*, kao što *čà* znači: *idi!*

Imperativi glagola *glodàti*, *strgàti*, *grapàti* glase: *glóži*, *sřži*, *grapàj*.

5.4.9. *Određeni, neodređeni pridjev ..., komparacija pridjeva*

Neodređeni oblik pridjeva je rijedak i čuva se jedino u nominativu singulara muškoga roda, dok se u ostalim padežima mijenja kao određeni oblik: *dđbar* ali *dđbrega*, *žüt* ali *žütega*, *čřn* ali *čřnega*, *drâg* ali *drâgega* (DA : špōrak – špōrki, tīsan – tīsni, lāčan – lāčni 110 – 114).

U padežnim nastavcima singulara pridjeva muškog i srednjeg roda /e/ je na mjestu na kojem je u standardnu jeziku /o/ bez obzira prethodi li nepčani ili koji drugi konsonant: *lāčnega* »gladnoga«, *lāčnemu*, *vrâjžega* *vrâjžemu* ..., *bōjžega* *bōjžemu* ..., *crlënega* *crlënemu* ..., *līpega* *līpemu*...; Darovānemu kōnju ne se brōje zūbi.

Nema slučajeva da s morfemom /e/ alternira nepalatalni morphem /o/, kao što je to, čak u istim riječima (*crlenega*, *crlenoga*), slučaj u pjesmama M. Balote (JSBP 262).

Poređenje pridjeva čuva značajke stare čakavske komparacije. Četiri su glavna nastavka za tvorbu komparativa pridjeva:

1. *-iji*: *bliđiji*, *biļji*, *plitkļji*, *siťji* (DA : *noviji* 113, *biļija* 114)
2. *-jži* (*-ži*): *drâjži*, *mlâjži*, *slâjži*, *gřži*, *bliži*, *břži* (DA : *mlâjža* 111, *břže* 123)
3. *-lji*: *dūžlji*, *lâglji*, *mêklji*, *vīšlji*, *gřžlji* (DA : *třžlji* »tvrđi« 112, *đimblja* »dublja« 113, *sūšlji* 114, *krêplji* 112, *meklja* 112, *dužlja* 113)
4. *-či*: *vêči*, *jâči*, *krâči*, *nâjkrâči* (DA : *jâče* 123)

Osim u primjeru *lâkši*, *nâjļâkši*, što ga je zabilježio P. Šimunović, a koji alternira s češćim likom *lâglji*, *nâjļâglji*, rijetka je tvorba komparativa pridjeva sa sufixsom u kome bi bio element /š/ pa imamo oblike: *ļipči*, *nâjļipči*, *mêklji*, *sūšlji*, *vīšlji*... (DA : *lâkše* 110).

5.4.10. *Deklinacija zamjenica*

Palatalni morphem pridjevske deklinacije jednine muškog i srednjeg roda nalazi se i u deklinaciji zamjenica (DA : 115, 116, 117) i brojeva (DA : 118).

1. *zamjenice*: *kļ*, *kêga*, *kêmu* ...
njegðv, *njegðvega*, *njegðven*
ovī, *ovêga*, *ovêmu*
tī »taj«, *têga*, *têmu*
kakðv, *kakðvega*, *kakðvemu*
nâš, *nâšega*, *nâšemu* ...
2. *brojevi*: *jedån*, *jenêga*, *jenêmu*
přvi, *přvega*, *přvemu*
četřti, *četřtega*, *četřtemu*

desêti, desêtega, desêtemu
dvistôti, dvistotêga, dvistôtemu

5.4.11. *Brojni prilozii, brojne imenice...*

Čakavski brojni prilozii *přvič* i *drùgic* potisnuti su recentnijim, štokavskim likovima: *nàjprije*, *přvi pût*, *drùgi pût*, ali su još živi: S *přvič* san mĩslija da je lĩpo (Rov. Selo).

Umjesto brojnih pridjeva jednostruk, dvostruk, kaže se *ũnjel* i *dũpli*.

Mada imaju svoje nazive za mjesece: *antôštak*, *sĩčanj*, *màrač*, *avrĩja*, *màj*, *pomàjič*, *žetvenjak*, *angũšt*, *otôbar*, *martĩnštak*, *božĩčnjak*, ponekad će umjesto imena nekog mjeseca reći njegov redni broj: *u přven*, *u četřten*, *devêten* ... misecu.

Brojnih imenica dvoje, petero, petorica, četvorica, kao što je to utvrdio i P. Šimunović za Rovinjsko Selo, nema (DA : 120 i 121).

6.

NAGLASCI

Govori Rovinjskog Sela i drugih naselja Rovinjštine naglasno čuvaju značajke čakavskog narječja.

Akcentanski sustav je nesimetričan i ima tri naglasaka: kratkosilazni (˘), dugosilazni (˘˘) i dugouzlazni (˘˘˘).

Čakavskog akuta više nema u govorima Rovinjštine. Petar Šimunović nije zabilježio u Rovinjskom Selu niti jednu riječ s takvim akcentom. Neki dijalektolozi drže da akuta uopće nema u govorima štakavsko-čakavskog dijalekta jugozapadne Istre. Brozović u enciklopedijskom separatu o jeziku, u ulomku o štakavsko-čakavskom dijalektu, izrijekom tvrdi: »Stari ~ je izgubljen« (JSHHS 88).

Dijalektolozi se spore oko toga, nije li dugouzlazni akcent zapravo isto što i čakavski akut, može li uopće dugouzlazni akcent ući u sustav čakavske akcentuacije. Neki smatraju da je njegovo akceptiranje u čakavski prozodijski sustav uvođenje još jednog, uz akut, drugog dugouzlaznog naglasaka u čakavsko narječje. Zato Moguš, Lukežić i drugi akcentanskim znakom za čakavski akut (Moguš ga naziva zavinutim, ČN 44) bilježe i onaj akcent koji ostali smatraju dugouzlaznim i bilježe ga znakom za štokavski dugouzlazni akcent.

U velikom broju slučajeva sačuvano je staro mjesto akcenta, iako je nazočna pojava dezoksitoneze – premiještanja naglasaka s kraja riječi prema njenoj sredini.

Cjelokupno stanje prozodije ovog prostora upućuje na to da je naglasak bio poremećen utjecajem akcentuacije velikog vala, pretežito ikavskih štokavaca, koji su doseljeni na prostore najvećeg našeg poluotoka u 15., 16. i 17. stoljeću, da bi naglasno i sami bili znatno počakavljeni utjecajem čakavskog akcentanskog supstrata hrvatskih starosjedilaca i svog šireg čakavskog okruženja.

O akcentu jugozapadne Istre, odnosno Čićarijske visoravni oko Vodica, pisali su i Ribarić i Hraste.

Ribarić prikazuje dvoakcenatski sustav vodičkoga govornog otoka, ali utvrđuje da se izvan vodičkog kraja u jugozapadnoj Istri, odnosno u »donjoj Istri«, kako on kaže, pri pomaku akcenta s kraja riječi prema sredini javlja treći akcent koji on bilježi znakom štokavskoga dugouzlaznog akcenta (RJDPI 86-89).

Hraste utvrđuje postojanje starog čakavskog akuta navodeći dva na terenu zatečena primjera: *dōjti* i *četrdesēt*. Ustanovljuje da je akcent »gdje više gdje manje ostao na starom mjestu«, da se kratki akcenat »sa zatvorenog sloga ne prenosi«: *telàc, čovìk, žìvòt...*, ali da se kratkosilazni akcent s kraja riječi s otvorena sloga prenosi »za jedan slog naprijed«, i to »uvijek u obliku dugouzlaznog: *zvízda, mlíko, gláva, na pútu, žéna ...*«. Taj dugi akcent nastao pomakom kratkosilaznog za jedan slog unaprijed, na prethodno kratki slog (*žéna < ženà*), nazvan je kanovačkim (GJI 11-14).

U akcenatskoj raščlambi pjesama Mate Balote I. Lukežić je ustanovila postojanje čakavskog akuta (svakidānji, pōdne), »starog mjesta kratkog akcenta u zatvorenoj ultimi« (*živòt, čovìk*), u medijalnim položajima s prednaglasnom duljinom i prednaglasnom kračinom (*stēgnūti, pramāličice*), starog mjesta dugog akcenta i u otvorenoj i u zatvorenoj ultimi (*glāvē, gospodār*), kao i u središnjim položajima (*kamēnje, očūva*).

Kratki akcent pomiče se s otvorene ultime na dugu penultimu (*brāzda, pūti*), ostvarujući dugi akcenat uzlazne intonacije. Pomiče se kratki akcenat s otvorene ultime i na kratku penultimu (*kōza, jēno*) ostvarujući također dugi akcent uzlazne intonacije koji se naziva kanovačkim.

Kratki se akcenti pomiču sa središnjih položaja u riječi na prednaglasnu duljinu (*hrānila, slūtiti*) i sa zatvorene ultime na dugu penultimu (*drīnak, trūdan*), postajući u oba slučaja dugim.

Dugi akcent koji nastaje pomicanjem kratkog prema početku riječi I. Lukežić ne bilježi znakom za štokavski dugi uzlazni akcent, kako su to činili Ribarić, Hraste, Šimunović..., nego znakom za čakavski akut. To čini jer sve duge akcente što nastaju takvim pomicanjem kratkih smatra čakavskim akcentima, a ne štokavskim. U obrnutom bi slučaju to »značilo da se realizira drugi dugi uzlazni akcent, i to štokavski, novoštokavski ...« a takvo što, tvrdi I. Lukežić, koja izriče sumnje u različitost tih dvaju akcenata, može se utvrditi samo fonetskim mjerenjem fiziologije obaju dugih uzlaznih akcenata (JSBP 254, 255).

U Upitniku za srpskohrvatski dijalektološki atlas, punkt Rovinjsko Selo, koji sam koristio u ovom radu, njegov autor P. Šimunović se, kao i Hraste, služio akcenatskim znacima za štokavski kratkosilazni (˘), dugosilazni (ˆ) i dugouzlazni (˙) akcent. Tim znacima koristio sam se i u ovom tekstu.

U Rovinjskom Selu, Sošićima, Golašu ... nema premještanja kratkosilaznog naglaska u zatvorenu slogu, odnosno – rečeno rječnikom recentnijih dijalektoloških radova – sačuvano je staro mjesto kratkog akcenta u zatvorenoj ultimi: *čtvrťàk, človìk (čuvìk), jezìk, otàc, prasàc, rebàc, telàc, žìvòt, kolàc, dolàc ...* (DA : svīràc 102).

Isto se tako kratki akcent sa sredine riječi, tj. u medijalnoj poziciji s prednaglasnom duljinom ne prenosi, nego ostaje na starome mjestu: *kopàti, pušćati, kuľiko, pomòći, zovèmo ...*

Na starom je mjestu kratki akcent u medijalnom položaju s prednaglasnom kraćinom: *mańka, štrpàča, sapunàča, strgùlja, proľiće, debèja, visòki, konòba ...*

Silazni, odnosno dugi akcent ostao je na svom starom mjestu i u otvorenom i u zatvorenom slogu, tj. u zatvorenoj i otvorenoj ultimi: *kosìr, krčùn, mornâr, pedesèt, pikùn, punjâva, rankùn, škòrnja, zidâr, žetvenjâk, Rovìnj ...*, kao i u medijalnim pozicijama: *ukrèsti, žumânce, bilânce, Rovìnjština ...*

Kratki se akcent pomakao s otvorene ultime na dugu penultimu: *povída, prásci, móglâ, jâpno, préde, brázda ...* ostvarujući dugouzlazni akcent. Isti se pomak kratkog akcenta s otvorene ultime dogodio i na kratku penultimu: *kóza, sélo, rúka, gúno, víno, mlíko, nóži, rúka, žena, kótla ...*, ostvarujući dugouzlazni, tzv. kanovački akcent.

Koristeći se sustavom klasifikacije naglasnih tipova što ih u svojim radovima upotrebljava Stjepan Vukušić, izložimo još neke naglasne značajke u govorima Rovinjskog Sela, Sošića, Rovinjštine kompatibilne tom sustavu razvrstavanja.

Oksitoneza, tj. naglašavanje zadnjeg sloga u riječi, osim u već spomenutim slučajevima, nije se izgubila u kosim padežima nekih imenica ženskog roda pa imamo npr. prema: *múka, rósa, séstra, tráva, vóda, žena, gláva, zvízda ...* u genitivu jednine: *mukê, roše, sestrê, travê, vodê, ženê, glavê, zvizdê ...* ima strâh od ženê.

U nekim licima prezenta nekih glagola naglašeni su također zadnji slogovi, u drugih nisu. Naglasak je u pravilu na ličnim nastavcima: *bižin, bižiš, biži, bižimo, bižite, bižê; leťin, leťiš, leťi, leťimo, leťite, leťè; pečèn, pečèš, pečè, pečèmo, pečète, pečú ...*, a u drugih je pomaknut naprijed: *kósìn, kósiš, kósi, kósimo, kósite, kóse; nósìn, nósiš, nósi, nósimo, nósite, nóse ...* daž daždì ðsan ðân.

Intersilabičke preinake, tj. premještanje naglasaka na neki drugi slog u riječi, susrećemo i u genitivu jednine imenica muškog roda, i to jednako kod onih kojima je naglasak u otvorenu slogu, kao i u onih kojima je naglasak u zatvorenu slogu. Kratkosilazni se naglasak iz nominativa i ovdje premjestio za jedan slog naprijed i premetnuo u dugouzlazni. Primjerice, prema *koľà, utàc, posà* u nominativu, u genitivu imamo: *kóľa, vóca* (i *óca*), *pósla*, a prema *dolàc, kolàc, telàc, tunbulàc* genitiv glasi: *dóca, kóca, télca, tunbólca*. Isto susrećemo i u glagola. Prema infinitivima *kušiti, jađiti, kupàti, nušiti, skičàti, zabiti* imamo u 1. licu prezenta: *kósìn, jádin, kópan, nósìn, skičìn, zábìn*.

U nekim riječima naglasak ostaje na istim mjestima u riječi, ali se mijenja njegov ton ili trajanje ili jedno i drugo. To su tzv. endosilabičke alternacije. Takve promjene nalazimo u riječima: *facò – facòla, fažò – fažòla, kovàč – kovàča, pòp – pópa, vrìme – vrìmena, živòt – živóta, stòl – stóla, òn – óna*.

Ponekad se javlja duljenje kratkosilaznog naglasaka samo u muškom rodu glagolskog pridjeva radnog pa imamo: *rêka* (< *rèkal*), ali *rèkla, rèklo; pèka*, ali

pèkla, pèklo; čeka, ali čekala, čekalo ... Kod drugih glagolskih pridjeva toga duljenja nema: *ùmra, ùmrla, ùmrlo; òra (i vòra), leŕja, kušija, nušija ...*

Postoji, dakako, i treći naglasno nepromjenjivi tip riječi, koji u kosim padežima ne trpi nikakve promjene pa prema nominativu jednine imenica: *brìme, kóza, kràva, màčka, šime* u genitivu jednine imamo: *brìmena, kóze, kràve, màčke, šimena ...* pije mlíko ot kóze.

7.

PRIMLJENICE DVAJU SLOJEVA INTERFERIRANJA

Želimo li na koncu identificirati čakavski jezični tip koji je interferirao s istroromanskim Bala i Rovinja, utvrdit ćemo da se radi o dva čakavska sloja. Jedan je starosjedilački ekavski čakavski tip kojim se govorilo u svim dijelovima Istre prije XV. stoljeća. On je srodan današnjem žminjsko-pazinsko-boljunsko-labinjskim govorima. Tragovi toga jezičnog tipa nazočni su u onim istroromanskim primljenicima iz hrvatskoga koje baštine stari prednji nazal, ekavski refleks jata, refleks /šč/ na mjestu gdje je u starohrvatskome konsonantska skupina /skaj/, refleks /j/ na mjestu gdje je u starohrvatskome konsonantska skupina /daj/, oblike s finalnim slogovnim /l/ i druge starije glasovne pojave.

Njihovu nazočnost potvrđujemo primjerima: *grendana, grepiña, soseda, pušča, ščipa, graja, vrtal, kolizo, lonisa, lotika...*

Kada je u XV. stoljeću i stoljećima koja su slijedila istarsko pučanstvo desetkovano pošastima malarije, kuge, ratova, a na njihova ognjišta stalo doseljavati hrvatsko stanovništvo iz krajeva u koje su prodirali Turci, stubokom se počela mijenjati jezična slika Istre. Od XVI. stoljeća nadalje s istroromanskim Rovinja i Bala interferira i ikavski čakavski tip južne i srednjodalmatinske provenijencije, tj. onaj dijalekatski tip koji se razvio na toj osnovi, ali s dosta natruha štokavskih jezičnih značajki pa ga danas nazivamo jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski dijalekt.

Primljenice nastale prema modelima tog sloja mlađeg su postanja i daleko brojnije od onih nastalih ranije.

KRATICE

- BNT – Mogaš, Milan: Napomene o Črnjinoj čakavštini, u knjizi Z. Črnje Bezak na toware, Zagreb, 1976.
- ČIED – Lukežić, Iva: Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, Rijeka 1990.
- ČN – Mogaš, Milan: Čakavsko narječje (Fonologija), Zagreb, 1977.
- DA – Šimunović, Petar: Upitnik za srpskohrvatski dijalektološki atlas, punkt Rovinjsko Selo
- GJI – Hraste, Mate: Govori jugozapadne Istre, u knjizi Hrvatski dijalektološki zbornik 2, Zagreb, 1966.
- JSBP – Lukežić, Iva: Jezična struktura Balotinih pjesama, u XV. knjizi Zbornika radova Znanstvenog skupa »Susreti na dragom kamenu«, Pula, 1988.
- JSHHS – Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, Izvadak iz II. izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb, 1988.
- PGHSJ – Težak-Babić: Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika, Zagreb, 1966.
- RJDPI – Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, Srpski dijalektološki zbornik 9, Beograd, 1940.
- SG – Hamm, Josip: Staroslavenska gramatika, Zagreb, 1975.

BIBLIOGRAFIJA

- Brozović, Dalibor: Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, Izvadak iz II. izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Zagreb, 1988.
- Hamm, Josip: Staroslavenska gramatika, Zagreb, 1975.
- Jurišić, Blaž: Nacr hrvatske slovnice I. Glasovi i oblici u povijesnom razvoju, Zagreb, 1944, pretisak 1992. godine,
- Jurišić, Blaž: Nacr hrvatske slovnice II. Tvorba imenica u povijesnom razvoju, Zagreb, 1992. g.
- Lukežić, Iva: Čakavsko ikavsko-ekavski dijalekt, Rijeka, 1990.
- Lukežić, Iva: Jezična struktura u Balotinih pjesmama, u XV. knjizi Zbornika radova Znanstvenog skupa Susreti na dragom kamenu, Pula, 1988.
- Mogaš, Milan: Čakavsko narječje, Zagreb, 1977.
- Ribarić, Josip: Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, Srpski dijalektološki zbornik 9, Beograd 1940.
- Šimunović, Petar: Upitnik za srpskohrvatski dijalektološki atlas, punkt Rovinjsko Selo, Zavod za jezik JAZ-u, Zagreb, 1976.
- Šimunović, Petar: Dijalekatske značajke buzetske regije, Pula, Istarski mozaik 5/1970.
- Vukušić, Stjepan: Premanturski naglasci u prilog hrvatskoj uporabnoj normi, u knjizi Prilozi o zavičaju 2, Pula, 1980.
- Vukušić, Stjepan: Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja – stiničkog i Daničićeva, u IX. knjizi Senjskog zbornika, Senj, 1982.